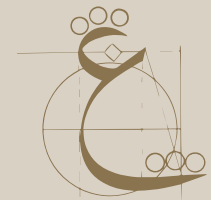
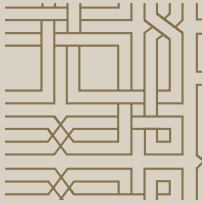

kadim

SAYI / ISSUE 3 • NİSAN / APRIL 2022

kadim

*“Kadim oldur ki
evvelin kimesne bilmeye”*

Kadim is that no one knows what came before.

kadim

Osmanlı araştırmalarına münhasır, altı ayda bir (Nisan ve Ekim) neşredilen, açık erişimli, çift kör hakem sistemli akademik dergi

Double-blind peer-reviewed open-access academic journal published semiannually (April and October) in the fields of Ottoman Studies

SAYI | ISSUE 3 • NİSAN | APRIL 2022

İMTİYAZ SAHİBİ | PROPRIETOR

Burhan ÇAĞLAR

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ | MANAGING EDITOR

Ömer Faruk CAN

İRTİBAT | CONTACT

Kadim • Sakarya Üniversitesi

Esentepe Kampüsü, Fen-Edebiyat Fakültesi, C Blok, Ofis: 113,
Serdivan/Sakarya (Turkey) 54050

Telefon | Phone • 00 90 264 295 60 15

İnternet Adresi | Webpage • dergipark.org.tr/kadim • kadim.sakarya.edu.tr

E-posta | E-mail • kadim@sakarya.edu.tr

TASARIM | DESIGN Hasan Hüseyin CAN

BASKI | PRINTED BY

MetinCopyPlus • Artı Dijital & Baskı Merkezi

Türkocağı Cad. 3/A Cağaloğlu/Fatih/İstanbul

BASIM TARİHİ | PRINT DATE • NİSAN | APRIL 2022

ISSN 2757-9395 • E-ISSN 2757-9476

ÜCRETSİZ | FREE OF CHARGE

Kadim'deki makaleler, [Creative Commons Atınlı-Gayriticari 4.0 \(CC BY-NC\)](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır. Bilimsel araştırmaları kamuya ücretsiz sunmanın bilginin küresel paylaşımını artıracacağı ilkesini benimseyen dergi, tüm içeriğine anında Libre açık erişim sağlamaktadır. Makalelerdeki fikir ve görüşlerin sorumluluğu sadece yazarlarına ait olup Kadim'in görüşlerini yansıtmazlar.

Articles in Kadim are licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 \(CC BY-NC\)](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) International License. Kadim provides immediate Libre open access to its content on the principle that making research freely available to the public supports a greater global exchange of knowledge. Authors are responsible for the content of contributions; thus, opinions expressed in the articles belong to them and do not reflect the opinions or views of Kadim.

“Kadim oldur ki
evvelin kimesne bilmeye”

Dergi Park

EDİTÖR
EDITOR-IN-CHIEF

Arif BİLGİN | Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi

MİSAFİR EDİTÖR
GUEST EDITOR

Fatih BOZKURT | Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi

YAYIN KURULU
EDITORIAL BOARD

Necmettin ALKAN | Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi
Fatih BOZKURT | Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi
Ömerül Faruk BÖLÜKBAŞI | Doç. Dr., Marmara Üniversitesi
Kerim İlker BULUNUR | Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi
Büşra ÇAKMAKTAŞ | Dr. Öğr. Üyesi, Sakarya Üniversitesi
M. Talha ÇİÇEK | Doç. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Filiz DIĞIROĞLU | Doç. Dr., Marmara Üniversitesi
Miraç TOSUN | Dr. Öğr. Üyesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi
Kenan YILDIZ | Doç. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi

YAZIM VE DİL EDİTÖRLERİ
WRITING AND LANGUAGE
EDITORS

Ömer Faruk CAN | Sakarya Üniversitesi
Burhan ÇAĞLAR | Sakarya Üniversitesi
Burak ÇİTİR | Sakarya Üniversitesi
Mehmet KERİM | Sakarya Üniversitesi
Bünyamin PUNAR | Sakarya Üniversitesi

TÜRKÇE DİL EDİTÖRÜ
TURKISH LANGUAGE EDITOR

Sedat KOCABEY | Sakarya Üniversitesi
Büşranur KOCAER | Sakarya Üniversitesi
Muhammed Emir TULUM | Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi

İNGİLİZCE DİL EDİTÖRLERİ
ENGLISH LANGUAGE
EDITORS

Didar Ayşe AKBULUT | Marmara Üniversitesi
İrem GÜNDÜZ-POLAT | Sakarya Üniversitesi
Hâcer KILIÇASLAN | Sakarya Üniversitesi

MİZANPAJ EDİTÖRÜ
LAYOUT EDITOR

Hasan Hüseyin CAN | İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM)

SOSYAL MEDYA EDİTÖRÜ
SOCIAL MEDIA EDITOR

Büşranur BEKMAN | Sakarya Üniversitesi

YAYIN SEKRETERİ
SECRETARIAT

Yusuf İslam YILMAZ | Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Ziyâde, Hâlid.

Sicillâtü'l-Mahkemeti's-Şer'iyye
'El-Hukbetü'l-Osmâniyye':
El-Menhec ve'l-Mustalah.

BEYRUT:

EL-MERKEZÜ'L-ARABÎ

LÎ'L-EBHÂS VE DİRÂSETİ'S-
SİYÂSÂT, 2017. 336 SAYFA.

ISBN: 978-614-445-135-9.

YAHYA KOÇ*

ÖZ

ABSTRACT

Trablus mahkeme sicilleri, 1666 yılından başlayıp 19. yüzyılın sonlarına kadar uzanan bir sicil serisini ihtiva etmektedir. Bu belge serisi din adamları, zanaatkarlar, tüccarlar, askeri kadrolar gibi Trablus'ta meskûn şehirli nüfusun bileşenlerine yönelik fikir verecek zengin bir veri kaynağıdır. Siciller ayrıca, Trablus şehrinde tedavül eden paralar, servet, yoksulluk, mimari yapılar gibi kültürel miras ve şehir tarihçiliğinin ilgi alanına dahil olan muhtelif hususlarda değerli verileri içermektedir. Hâlid Ziyâde, *Sicillâtü'l-Mahkemeti's-Şer'iyye "el-Hukbetü'l-Osmâniyye": el-Menhec ve'l-Mustalah* isimli kitabında, Trablus sicillerinin kaynak değerine dair tespitler yapmanın yanı sıra bu sicillerin araştırmacılar ve şehir tarihçileri tarafından nasıl kullanılabileceğine dair yöntem önerilerinde bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Trablus, Şehir Tarihi, Şer'iye Sicilleri, Şehirli Toplum, Hâlid Ziyâde.

Tripoli's court records include a series of court registers starting from 1666 up to end of nineteenth century. This chunk of documents contains rich information concerning the components of Tripoli's urban population, such as clergy, craftsmen, merchants, and military personnel. The registers also compromise invaluable data about coins circulated in the city, wealth and poverty, architecture, cultural heritage, and several topics related to urban historiography. In *Sicillâtü'l-Mahkemeti's-Şer'iyye "el-Hukbetü'l-Osmâniyye": el-Menhec ve'l-Mustalah*, Hâlid Ziyâde examines how researchers and urban historians make use of the court records of Tripoli, and he offers methodological suggestions regarding these records' value as archival sources.

Keywords: Tripoli, Urban History, Court Records, Urban Population, Khaled Ziadeh.

MAKALE BİLGİSİ | ARTICLE INFORMATION

Makale Türü: Kitap Değerlendirmesi | Article Type: Book Review

Geliş Tarihi: 19 Mart 2022 | Date Received: 19 March 2022

Kabul Tarihi: 29 Mart 2022 | Date Accepted: 29 March 2022

ATIF | CITATION

Koç, Yahya. "Ziyâde, Hâlid. Sicillâtü'l-Mahkemeti's-Şer'iyye "El-Hukbetü'l-Osmâniyye": El-Menhec ve'l-Mustalah". *Kadim* 3 (Nisan 2022), 251-255. doi.org/10.54462/kadim.1090358

* Dr. Arş. Gör., Kırklareli Üniversitesi, Tarih Bölümü, yahyametinkoc@yahoo.com, ORCID: 0000-0002-5918-6749.

Kadı sicilleri, 1970'lerden itibaren Osmanlı hakimiyetindeki Arap eyaletlerinde yer alan sancakların, sosyal, ekonomik ve kültürel tarihinin yazılmasında kapsamlı olarak kullanılmaya başlandı. Sonradan hemen her biri birer ulus-devletin ülkesi haline dönüşecek olan bu eyaletlerdeki şehirlerin tarihlerinin yazılmaya başlanması, genel olarak tarihçilikte gelişen sosyal alana yönelik ilginin artmasıyla bağlantılıydı. André Raymond, Kahire'nin mahkeme sicillerini kullanarak yapmış olduğu bu alanda öncü sayılan çalışmalarında, zanaatkarlar, tüccarlar, askeri kadroların yanı sıra kullanılan paralar, ağırlık ölçüleri, diğer ölçüler ve şehir topografyası gibi maddi kültürün çeşitli boyutlarının yansıtılmasını sağladı.¹ Böylece sonraki dönemde gelişecek şehir tarihçiliğinin yol haritası çizilmiş oldu. Şam eyaletinin merkezi Dimaşk, Kudüs ve Halep gibi şehirler

المركز العربي للأبحاث ودراسة السياسات
Arab Center for Research & Policy Studies

üzerine yapılan şehir tarihi çalışmaları bu dönemden itibaren kaleme alınmaya başlandı.

Lübnan, tarihsel olarak, Bilâd-ı Şam'ın sahil kesiminde yer alan Sayda ve Trablusşam eyaletlerinin, Trablus, Sayda, Beyrut gibi sancak merkezlerini kapsamaktadır. Bu merkezlerde görevlendirilmiş olan kadıların mahkemelerinde baktıkları davalara ve yaptıkları çeşitli hukuki, idari ve şehirciliğe ilişkin işlemlere dair belgeleri ihtiva eden siciller, Lübnan'da, 1980'lerden itibaren yukarıda bahsedilen alan üzerine yapılan çalışmaların başlıca kaynağını oluşturmuşlardır. Bu konuda Hassan Hallak'ın Beyrut üzerine,² Gassan Sinnu'nun Sayda üzerine³ yaptığı çalışmaları zikretmek mümkündür. Beyrut ve Sayda'da günümüze ulaşan sicillerin tarihsel olarak 19. yüzyıl ve sonrasına ait belgeleri ihtiva etmesine mukabil Trablus mahkeme sicilleri, 1666 yılı gibi görece erken sayılabilecek bir tarihten başlayıp 19. yüzyılın sonlarına kadar gelen bir sicil serisini ihtiva etmeleri bakımından önem arz etmektedir. Hâlid Ziyâde'nin *Sicillâtü'l-Mahkemeti'ş-Şer'iyye - "el-Hukbetü'l-Osmâniyye": el-Menbec ve'l-Mustalab* (Osmanlı Dönemi Şer'iyye Mahkemesi Kayıtları: Yöntem ve Terminoloji) başlıklı kitabı, Trablus sicillerini merkeze alarak bu alanda kullanılabilir yöntem ve ter-

- 1 Jane Hathaway, "Rewriting Eighteenth-Century Ottoman History", *Mediterranean Historical Review* 19/1 (Haziran 2004), 36.
- 2 Hassan Hallak, *Evkâf'ül-Müsimin fi Beyrut fi'l-Ahdil-Osmâni: Sicillâtü'l-Mahkemeti'ş-Şer'iyye fi Beyrut* (Beyrut: Dârü'l-âfâki'l-cedide, 1981).
- 3 Gassân Sinnu, *Medîne Sayda, 1818-1860: Dirâsetü fi'l-'Umrâni'l-Hadari min Hılâl Vesâ'ik Mahkemetiheş-Şer'iyye* (Beyrut: ed-Dârü'l-Arabiyye li'l-Ülüm, 1988).

minoloji üzerine yaptığı yıllarca süren araştırmaların sonuçlarını ihtiva eden çalışmaları bir araya getiren bir eser olması bakımından dikkat çekmektedir. Lübnan Devlet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde profesör olarak görevli bulunduğu 1980-2007 seneleri arasında Trablus sicilleri üzerine araştırmalar yapmış olan Ziyâde, kitabında genel olarak, Trablus'un yanı sıra Arap eyaletlerinin diğer sancaklarındaki kadınların geriye bırakmış oldukları sicilleri kaynak olarak kullanan veya şehir tarihçiliği alanında çalışan araştırmacılar ve öğrenciler için bu kaynak türünün hangi yönlerden değerlendirilebileceğine dair yöntem önerilerinde bulunmaktadır.

Ziyâde, daha önce siciller üzerine yayınlamış olduğu üç çalışmasını bir araya getirdiği bu kitapta planlamayı bu çalışmalara göre şekillendirmiştir. Buna göre kitap üç bölüme ayrılmıştır. Birinci bölüm, *es-Sûretü't-Taklidiyye li'l-Müctema'i'l-Medîni: Kıra'atün Menheciiyyetün fi Sicillât Mahkeme Trablus eş-Şer'iyye fi'l-Karni's-Sâbi' Aşer ve Bidâyeti'l-Karni's-Sâmin Aşer* (Şehirli Toplumun Geleneksel Sûreti: 17. Yüzyıl ve 18. Yüzyıl Başında Trablus Mahkemesi Sicillerine Dair Yöntemsel Bir Okuma) başlığını taşımaktadır.⁴ Bu bölümün ilk kısmında "Vesikalar" başlığı altında, şeriat mahkemesi kayıtlarına tarihçilik adına duyulan ilginin, görece geç kalmışlığı üzerinde durulurken bu durumun *Nahda* hareketinin etkisiyle oluşan Lübnan'ın Osmanlı geçmişiye yönelik ideolojik bariyerle ilgili olduğu ifade edilmesi dikkati çekmektedir. Ziyâde, 1980'lerde artık bu tavrın anlamsız hale geldiği fikrindedir. Dolayısıyla akademik bir merakın ötesinde geçmişle diyalogun sağlıklı bir şekilde sürdürülmesi için tarihçiliğe düşen rolü göz ardı etmemek gerekir. Ziyâde'ye göre, 17. yüzyıldan bugüne Trablus toplumunun süregelen toplumsal, ekonomik, kültürel özelliklerini yansıtan sicillerin yeniden değerlendirilmesi, bu konuda yöntem ve terminoloji denemelerinin yapılması yerinde bir tutumdur.

Ziyâde, bu minvalde tespitlerini yaptıktan sonra Trablus sicillerinin mevcut vaziyeti üzerinde durmuştur. Sicillerin başlangıç tarihi 1666 olsa da seri içinde birtakım kronolojik boşluklar bulunduğuna işaret eden Ziyâde, bu boşlukları belirttikten sonra sicillerin muhtevasını tanıtmaya başlar. Sonraki başlıklar altında Osmanlı döneminde Trablus'un siyasi bir tarihçesi verilmiş; sicillerin, vekayinameler gibi tarihsel kaynaklar arasındaki yerinin bir değerlendirilmesi yapılmıştır. Bu bölümün ikinci kısmı sicillerin metnine hakim olan söylemin analizine ayrılmıştır. Kadının ve valinin kendilerine ait söylemleri olan iki ayrı güç alanına sahipmiş gibi değerlendirilmeleri, Osmanlı merkezi hükümetinin taşradaki temel resmi görevlileri olan bu ikisinin rol ve fonksiyonlarının yerel ölçekte anlaşılmasına çalışıldığı intibasını uyandırmaktadır.

Eyalet valisi ve onun idaresinde rol alan görevlilerin tanıtıldığı, bunların kadıyla münasebetlerinin değerlendirildiği üçüncü kısımda, sicillerdeki verilere yansıdığı kadarıyla eyaletin idari-mali teşkilatı ele alınmıştır. Kadının yetki ve faaliyetlerine daha yakından bakılan dördüncü kısımda, onun ulema ve sûfiler ile alakası hakkında sicillerin sağladığı verilerle bazı kronikler (vekâyiname) ve *rihle* (seyahatname) tipi eserlerin sağladığı veriler mukayese edilmiştir. Bu bölümün son kısmında Trablus şehir tarihi hakkında sicillerin, şehir ahali, nüfus, zenginlik ve fakirlik, esnaf grupları, mahalleler ve şehircilik faaliyetleri gibi konularda sağladığı veriler, ilgili başlıklar altında değerlendirilmiştir.

4 Ziyâde'nin benzer başlıklı kitabının ilk baskısı 1983'te Lübnan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından, ikinci baskısı ise 2008'de Kahire'de, Meclis el-A'lâ li's-Sekâfe tarafından yayınlanmıştır.

Dirâsât fi'l-Vesâ'ik eş-Şer'iyye (Şer'iyye Sicilleri Belgeleri Hakkında Çalışmalar) başlığını taşıyan ikinci bölüm, Ziyâde'nin, 2012 yılında Kahire'de Dar Ru'ye yayınevinde basılan çalışmasını ihtiva etmektedir. Bu bölümde Ziyâde, Trablus sicilleri üzerine bazı dergilerde yayınlamış olduğu makaleleri bir araya getirmiştir. Bölümün ilk kısmında Lübnan sicilleri ve bilhassa Trablus sicillerinin muhafazası ve elverişli bir şekilde kullanımının sağlanmasıyla ilgili çeşitli üniversite ve kimi akademisyenlerin gerçekleştirdikleri faaliyetler üzerinde durulmuştur. Sicillerin, Trablus şehrinin kültürel ve mimari mirası üzerine sağladığı verilerin nasıl kullanılabilceğine dair araştırma ve tekliflerin sunumu bölümün ikinci kısımda yer almaktadır. Yerleşik ahalinin nüfusunun etnik, dini, mezhepsel farklılıkları, Trablus'a yapılan göçlerle ilgili araştırmalar ise bölümün diğer başlıkları altında ele alınan konulardır.

Üçüncü bölüm, *el-Mustalahü'l-Vesâ'iki* (Belgelerle İlgili Terimler)⁵ başlığına sahiptir. Bu bölümde Ziyâde, sicillerdeki kayıtlarda yer alan belli başlı terimler ve bunların tarihsel olarak nasıl kullanıldıkları üzerinde durmuştur. Ayrıca, sicillerle ilgili çalışmalarda tarih disiplinin yanı sıra sosyoloji, antropoloji gibi diğer sosyal bilimlerden nasıl yararlanılabileceğine dair araştırmalarını içeren çalışmalarını bir araya getirmiştir. Bölümün son iki kısmında Ziyâde, bahsedilen sosyal bilim yönelimli yaklaşımını tatbik ederek Osmanlı Trablus'unda idari statü, meslek ya da dine dayalı toplumsal farklılaşma ve tabakalaşmaların günümüze yansıyan süreklilikleri üzerine izahatta bulunur. Ziyâde, vali, müftü, tarikat, mahalle ve esnaf şeyhleri gibi tarihsel figürleri sicillere göre tanıtır ve geçmişte *inşâ* ettikten sonra günümüzde bu figürlerin ve bunların geçmişte ortaya çıkmasında etkili olan ayır edici vasıfların sürüp sürmediğini soruşturur. Bölümle aynı başlığı taşıyan son kısımda, sicil çalışanların işine yarayabilecek bazı önemli terimler, içinde geçtikleri örnek metinlerle birlikte verilerek tanıtılmaktadır. Böylece, ilgisine, terimlerin metinsel bağlamları içinde anlaşılmasına yönelik kolaylık sağlanmış olmaktadır.

Genel olarak değerlendirildiğinde Ziyâde'nin kitabı, Osmanlı dönemi şehir tarihi çalışanların, araştırmalarında sicillerin ihtiva ettiği belge türlerinin tanınması ve kullanılması konularında karşılaştırmalı bir yaklaşım geliştirmelerine yardımcı olabilecek bir eser olarak görülebilir. Kitapta, sicillerin, sağladıkları verilerle şehir tarihi ve toplumsal tarihin pek çok veçhesini aydınlatan kaynaklar oldukları vurgulanmaktadır. Ayrıca kitapta, bu kaynakların, aile, cemaat, meslek teşekkülleri gibi toplumsal grupların tarihsel dönüşümü ve gelişimini anlamadaki önemli rolleri, Trablus sicilleri örneğinde bir kere daha ortaya konmaktadır. Osmanlı yüzyıllarına şahitlik eden Trablus'a has yerel tarihlerin bulunmaması, buranın kadî sicillerinin önemini arttırsın Ziyâde, bu sicillerin sağladığı verileri kullanarak bahsedilen tarihsel dönemi ve toplumsal tarihin çeşitli veçhelerini aydınlatmaya çalışmıştır. Bununla birlikte kitapta, Trablus'ta idari-mali ve yargı alanlarındaki teşkilat ve yapılanma konularında merkezi Osmanlı arşivi belgeleri ve idari teşkilat tarihine dair literatür ışığında ortaya konulmuş olan tespitlerle bir mukayeseye gidilmemesi, bu konularda daha isabetli sonuçlara varılmasına engel olmuştur. Ziyâde'nin kitabında yaptığı gibi, toplumun geçmişten günümüze geçirdiği dönüşüm süreci içinde birtakım süreklilikleri ve değişimleri araştırırken bu araştırmanın kaynağı olan sicillere yaklaşımı yöntemsel olarak yeniden gözden geçirmek, bazı önerilerde bulunmak, söz konusu kaynak üzerine düşünen ve çalışanların dikkate almaları beklenen bir tutum olarak görülebilir.

5 Ziyâde'nin aynı başlıklı kitabının ilk baskısı 1986'da Lübnan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından, ikinci baskısı ise 2008'de Kahire'de, Meclis el-A'lâ li's-Sekâfe tarafından yayınlanmıştır.

KAYNAKÇA

- Hallák, Hasan. *Evkâfü'l-Müslimîn fi Beyrut fi'l-Abdi'l-Osmâni: Sicillâtü'l-Mahkemeti'l-Şer'iyye fi Beyrut*. Beyrut: Dârü'l-âfâki'l-cedide, 1981.
- Hathaway, Jane. "Rewriting Eighteenth-Century Ottoman History". *Mediterranean Historical Review* 19/1 (Haziran 2004), 29-53. <https://doi.org/10.1080/0951896042000256634>
- Sinnu, Gassân. *Medine Sayda, 1818-1860: Dirâsetü fi'l-'Umrâni'l-Hadarî min Hilâl Vesâ'ik Mahkemetiheş-Şer'iyye*. Beyrut: ed-Dârü'l-Arabiyye li'l-Ulûm, 1988.
- Ziyâde, Hâlid. *es-Sûretü't-Taklidiyye li'l-Müctema'i'l-Medeniyye: Kıvrâ'tün Menbeciyyetün fi Sicillât Mahkeme Trablus eş-Şer'iyye*. Kahire: Meclis el-A'lâ li's-Sekâfe, 2008.
- Ziyâde, Hâlid. *Dirâsât fi'l-Vesâ'ik eş-Şer'iyye*. Kahire: Dar Ru'ye, 2012.
- Ziyâde, Hâlid. *el-Mustalahü'l-Vesâ'iki*. Kahire: Meclis el-A'lâ li's-Sekâfe, 2008.